

GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDA ÇEVRE GÜVENLİĞİ SORUNSALI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt, 9, Sayı 17, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 15.02.2018

Yayına Kabul Tarihi: 23.05.2018

Damla KOCATEPE
Araştırma Görevlisi
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
dml.sahinn@gmail.com

orcid id: 0000-0002-1564-3995

ÖZ| Soğuk savaşın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla her alanda olduğu gibi güvenlik alanında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Askeri güvenliğin başat rolünün etkisini yitirmesi ile yeni güvenlik alanları ortaya çıkmıştır. 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir konu haline gelen çevresel güvenlik gelişen sanayileşme neticesinde önemini daha da artırmıştır. Yapılan çalışmada çevre ile güvenlik arasındaki ilişkiden bahsedilerek, küresel ısınma, çevresel tehditler ve bu alanda yapılan uluslararası düzenlemeler çevresel güvenlik kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Güvenliği,
Küresel Isınma

Jel Kodu: q53,q54, f53

Alanı: uluslararası ilişkiler

Türü: derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2018.014

Atıfta bulunmak için: Kocatepe, D. (2018). Güvenlik çalışmalarında çevre güvenliği sorunsalı, *KAÜİİBFD* 9(17), 335-358.

ENVIRONMENTAL SECURITY PROBLEMATIC IN SECURITY STUDIES

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 17, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 15.02.2018

Accepted Date: 23.05.2018

Damla KOCATEPE
Research Assistant
Kafkas University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
dml.sahinn@gmail.com

ABSTRACT With the end of the Cold War and rise of globalizaitaion, important changes occurred in security studies as other areas. The dominant role of military issues in security studies has decreased and new security areas have emerged. Environmental security, which has become an important issue especially since the second half of the 20th century, has increased its importance in this sense as a result of increasing industrialization. In this study, global warming, environmental threats and international regulations on this area have been addressed in the context of environmental security through focusing on the relationship between environment and security.

Keywords: *Environmet, Environmental Security, Global Warming*

Jel codes: *Q53, Q54, F53*

Scope: *International Relations*

Type: *Review*

Cite this paper: Kocatepe, D. (2018). Environmental security problematic in security studies, *KAÜİBFD* 9(17), 335-358.

1. GİRİŞ

Doğadaki tüm canlılar için olmazsa olmaz bir yaşam alanı olan çevre, 1970'li yıllardan itibaren gündemdeki önemli meselelerden biri haline gelmiş ve özellikle Soğuk Savaş'tan sonra etkisini hızla hissettiren küreselleşme ile birlikte güvenlik bağlamında ele alınarak tartışılmıştır. Elbette bu durum çevresel güvenliğin daha önce konuşulmadığı anlamına gelmemektedir. Fakat Soğuk Savaş'ın güvenlik merkezli bakış açısında realizmin ve dolayısıyla askeri güvenliğin ön planda olduğu gerçeği düşünüldüğünde, güvenlik tek boyutlu olarak hafızalarda yerini almış ve çevresel güvenlik de göz ardı edilen konulardan birisi haline gelmiştir.

ABD ve SSCB'nin iki ayrı kutbu oluşturduğu Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünya düzeni ortadan kalkmış ve dolayısıyla askeri güvenliğe atfedilen önem de azalmıştır. Küreselleşmenin artan bir ivmeyle etkisini hissettirmesiyle güvenlik kavramı genişlemiş ve derinleşmiş, yeni güvenlik alanları¹ ortaya çıkmıştır. Çevresel güvenlik de sanayileşmenin hız kazanmasına paralel olarak çevre sorunlarının giderek artması ve tüm canlı yaşamını ciddi şekilde tehdit etmesi nedeniyle bu güvenlik alanlarının en önemlileri arasına girmiş ve çeşitli platformlarda tartışma zeminine oturtulmuştur.

Bu makalede çevre ve ekoloji kavramları, çevresel akımların ortaya çıkışı ve küreselleşme kavramının etkisiyle önemi artan çevresel güvenlik ve çevre sorunları anlatılarak konuyla ilgili yapılan uluslararası düzenlemeler çerçevesinde sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

2. ÇEVRE

Çevre kavramı, görünüşte tanımlanması kolay görülse de konunun genişliği ve derinliği, sınırlarının çizilmesinin zorluğu kavramı tanımlanabilir olmaktan uzaklaştırmış ve bu anlamda birçok değişik çevre tanımı ortaya çıkmıştır. En basit tanımıyla çevre “canlıların içinde yaşadığı ortam” olarak ifade edilmektedir. Geniş anlamda ise “canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan onları sürekli olarak etkileri altında bulunduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğüdür” (Çepel, 2006, s. 5). Bu tanım ekologların üzerinde anlaşmaya vardıkları tanım olarak kabul edilir. Sosyologlar ise kendi pencerelerinden bakarak bir tanım geliştirmiş ve “Çevre, insanın durumunu ve gelişimini etkileyen ve insanın kendi etrafından kaynaklanan etkenler

¹ Birey güvenliği, ekonomi güvenliği, enerji güvenliği ve gıda güvenliği bahsi geçen yeni güvenlik alanlarından birkaçıdır.

topluluğudur” demişlerdir (Çepel, 2006, s. 6).

Keleş ve Hamamcı (2005, s.32) ise tanımı daha da genişletmiş ve çevre kavramının öğelerini açıklamışlardır. Buna göre çevre;

- *İnsanın diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini,*
- *İnsanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini,*
- *İnsanların canlılar dünyası dışında kalan ama canlıların yaşamlarını sürdürdükleri tüm cansızlarla, yani hava, su, toprak, yeraltı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çerçevesindeki etkileşimini anlatır.*

Türk Çevre Kanunu’nda ise çevre “Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” (Çevre Kanunu, Madde 2) şeklinde tanımlanmaktadır.

Çevre sözcüğü 1970’li yıllardan itibaren toplumların günlük dillerinde yaygın olarak kullanılmaya başlamış ve ilerleyen dönemlerde kavrama çeşitli anlamlar yüklenmiştir.²

2.1. Ekoloji

Çevre kavramı tanımlanırken sık sık ikamesi olarak da kullanılan ekoloji kavramından da bahsetmek yerinde olacaktır. Ekolojinin farklı tanımları olmakla birlikte genel olarak “doğanın yapı ve fonksiyon bilimi” olarak literatüre geçmiştir. Bu kavram ilk defa 1870’te Alman Biyolog Ernest Haeckel tarafından kullanılmış olup; eski Yunanca Oikos (evcik, konut) ve logos (bilim) kökeninden türetilmiştir. Sözcük anlamı “konut bilimi” olan ekoloji, ilk gelişim evrelerinde “canlıların yaşadığı yer” olarak tanımlanmıştır (Ertürk, 2011, ss. 54-55).

Son 30-40 yıl içinde hızlı bir şekilde ilerleyen teknoloji ve bunun doğal sistemlerde yaratmış olduğu dengesizlikler insanoğluna önemli bir rol biçmiş ve ekoloji kavramında da bu duruma bağlı olarak anlam genişlemesi olmuştur. Ortaya çıkan ekolojik sorunlar neticesinde çözüm için doğadan yararlanma bilinci gelişmiş ve çağdaş bir tanım ortaya çıkmıştır: “Ekoloji, canlıların yaşam

² Bunlardan bazıları: “Bir bilim dalı”, “Yeni bir hak”, “Doğa sevgisi”, “Hippilerden kalma karşıt bir akım”, “Zengin ülkeler için lüks bir uğraş” (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 32).

temellerini, dolayısıyla doğayı koruma ilkelerini öğreten bilim dalıdır. Aynı anlamda, tüm canlıların geleceğini sigortalamaya çalışan aktiviteler bilimi ve doğa bilimleri ile sosyal bilimleri birbirine bağlayan köprüdür.” (Çepel, 2006, ss. 5- 6).

Keleş ve Hamamcı (2005, s. 39) ise ekolojinin canlı varlıkları doğal ortam içinde ve “bu ortam ile organizmalar arasında kurulan ilişkiler bağlamında” incelediğini ve canlı varlıklardan kasıt olarak yalnızca bitki ve hayvanın anlaşıldığını, dolayısıyla insanı da “yapay ya da doğal ortam içinde inceleyen” çevre kavramının ekolojiye göre çok daha geniş kapsamlı olduğunu vurgulamışlardır.

1800’lü yılların son yarısında ekoloji bilim dünyasındaki yerini alırken, ilgi alanı insan dışındaki canlılardan oluşmaktaydı. İnsanın ekoloji kitaplarında yel alması bitki ve hayvan topluluklarının incelenmesinde insanın da yadsınamaz ve hatta büyük bir rolünün olduğu gerçeğinin anlaşılması ile gerçekleşmiştir. Özellikle 1970’li yıllar ekolojinin insanı kavramaya başladığı dönemdir. UNESCO’nun çalışmalarını yürüttüğü “İnsan ve Biyosfer” (Man and Biosphere) bu anlamda anlamlı gelişmelere yol açmıştır (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 39). Ekolojinin insanı da içine katan bir yapıya bürünmesi neticesinde, ekoloji ve çevre bilimleri olarak ayrılan alanları tek bir çatı altında birleştirip “çevre bilimi” olarak adlandırmak da bilimselliğin bütünlüğü açısından anlamlı bir hareket olacaktır. Zira canlı yaşamları incelenirken ve özellikle doğa ile bağlantısı tartışılırken insanın bu inceleme dışında kalması sağlıklı sonuçlar vermeyecektir.

2.2. Çevresel Akımlar

İnsan, yaratılışından itibaren çevresi ile iç içe olmuş ve etrafındaki diğer canlı ve cansız varlıklarla sürekli bir etkileşim halinde varlığını sürdürmüştür. İlkel insan çevresine karşı tamamen savunmasız ve baş eğmek durumunda kalmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde insanoğlunun yerleşik tarım toplumuna geçmesi ve çevresine kendi inisiyatifiyle şekil vermeye başlamasıyla insan da edilgen durumdan etken duruma geçmiş ve belki de yaratılışının da bir “gereği” olarak “hegemon” konuma yükselmiştir.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve bunlara bağlı olarak artan çevre kirliliği çevreye olan ilgiyi artırmıştır. 1960’lı yıllarda fiziki çevrenin korunması ve iyileştirilmesi konuları ön plandayken; 1970’li yıllar ABD ve Avrupa’da çevreci akımların öne çıktığı ve 1970’li yılların sonu ile 1980’li yıllar ise çevreci akımların siyasallaşmaya başladığı yıllar olmuştur (Ertürk, 1998, s. 171). 1968’de tüm dünyada etkili olan

toplumsal hareketlerin çevre konusuna yansımaları çevrenin siyasallaşma sürecinin temelini oluşturmuştur. Nitekim 1968 öğrenci hareketlerine katılan ABD'deki gençlerden bir kısmı "ekoloji" ile "gerilla" sözcüklerini birleştirerek "eko-rilla" kavramını ortaya çıkarmışlardır (Ertürk, 1998, s. 174). Ayrıca kapitalizmin her türlü sömürsüne karşı çıkararak tüketim toplumu olmanın eleştirisini yapmışlardır. ABD'deki bu toplumsal çıkışa paralel olarak Avrupa'da da benzer hareketler boy göstermiştir. Merkezîyetçiliğe karşı olan ve bireylerin özgür bir platformda seslerini dile getirmelerini savunan "Alternatif Hareket" ve Batı Almanya'da ortaya çıkan "Yurttaş İnisiyatifleri Hareketi" bu yapılanmalara verilecek örnekler arasındadır (Ertürk, 1998, s. 174).

Son otuz yılda çevreci akımların gelişmesinde büyük etkileri olan birkaç çalışmaya burada değinmek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır:

Bunlardan ilki "Büyümenin Sınırları" (Limits to Growth) adını taşıyan rapordur. Artan boyutlarda ilerleyen çevre sorunlarının çağdaş toplumların geleceğini tehdit edeceğini düşünen bir grup sanayici, iş adamı ve ekonomist birleşerek Roma Kulübü'nü kurmuş ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden çevrenin kalkınması ve gelecekte nelerin yaşanabileceğine dair tahminlerde bulunmalarını içeren bir rapor hazırlamalarını istemişlerdir. Dünya kamuoyuna 1972'de sunulan bu rapor geleceğe dair iç açıcı olmayan bir senaryo çizmekteydi. Buna göre, doğal kaynaklar hızlı tüketim neticesinde sona erecek ve önümüzdeki 150 yıl içinde çevre yaşanabilirliğini kaybedecektir. Bu nedenle teknolojik gelişmelerin hızında bir yavaşlamaya gidilmeli ve hatta durdurulmalıydı. "Sıfır Büyüme" diye bilinen bu "abartmalı" öneri birçok ülke tarafından tepkiyle karşılanmış ve kalkınma yolunda atılan adımlara bir darbe olarak nitelendirilmiştir (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 39).

İkincisi, İngiliz toplumunun geleceğini daha sağlıklı temellere oturtabilmek için önerilerde bulunan ve İngiltere'de yayınlanmış olan "Ekolojistin Yaşam Şablonu" (The Ecologist's Blueprint for Survival) adlı yapıttır. Çevrenin en iyi şekilde korunması için gerekli tedbirlerin alınması ve doğal kaynakların ve enerjinin en sağlıklı şekilde korunması bu yapıtın en önemli amaçları arasında olmuştur. Ayrıca bu amaçların gerçekleştirilmesi için de insan ile doğa arasında bir uyumun olması ve bu uyumun mega kentler yerine daha küçük yerleşim yerlerinde uygulamaya geçirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü burada yazarlar daha küçük yerleşim yerlerinde insanların çevrelerinin kıymetini daha iyi anlayacağı, çevresel değerleri daha büyük bir istekle koruyacakları ve söz sahibi olacakları tezini benimsemiştir (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 39).

Üçüncü bir çalışma ise E. F. Schumacher'in "Küçük Güzeldir" (Small is Beautiful) adlı kitabıdır. Schumacher kar ve ilerleme peşinde koşan insanların dev şirketlere ve kapitalizme hizmet ettiğini fakat bu hizmetin çevre kirliliğini, ekonomik verimsizliği ve insanlık dışı çalışma koşullarını da beraberinde getirdiğine işaret etmektedir. Doğanın sağlamış olduğu sermayenin insanoğlu tarafından hızla tüketildiğini söyleyen yazar, bu gidişata son vermek için de açgözlülüğün bir kenara bırakılması ve küçük işyerleri, yöresel iş gücü ile kaynakların kullanılması yoluyla bir orta teknoloji sistemi kurulmasını önermektedir (Schumacher, 1973).

Çevreci düşüncelerin oluşmasında etkili olan bir diğer örnek ise Brundtland başkanlığında toplanan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun hazırladığı "Ortak Geleceğimiz" adlı rapordur. 1987 yılında kaleme alınan bu yazıda dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlar, ekosistem, nüfus ve beşeri kaynaklar, sanayileşme, barış ve güvenlik kavramları üzerinde durulmuştur. Raporda ön plana çıkan nokta, çevreden bir "insan hakkı" olarak bahsedilmesi ve sağlıklı bir çevrede yaşamının herkesin hakkı olduğu anlayışıdır. Ayrıca devletlerin hem çevreyi hem de doğal kaynakları sadece içinde buldukları nesil için değil, gelecek kuşaklar için de dikkatli ve özenli korumak zorunda oldukları düşüncesi de vurgulanmıştır (Keleş & Hamamcı, 2005, ss.233-237).

3. KÜRESELEŞME VE YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

3.1. Güvenlik

"Güvenlik" batı geleneğinde "zihnin felsefi ve psikolojik durumunu ifade eden" bir kavram olarak ilk defa Cicero ve Lucretius tarafından "securitas" olarak kullanılmış ve 1.yy'dan itibaren de siyasi bir terim şeklinde karşımıza çıkmıştır (Brauch, 2008, ss. 1-3). Modern anlamda ise terim konusunda ciddi anlamda tartışmalar mevcuttur. Genel olarak temel değerlerin tehditlerden uzak olması noktasında bir uzlaşma bulunsa da "ulusal", "uluslararası" ya da "bireysel" olarak kategorize edildiğinde çeşitli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Büyük oranda askeri güvenlikle ilişkilendirilen ve temel odak noktası devletlerin tehdit ve tehlikelerden uzak tutulması olarak görülen ulusal güvenlik kavramı özellikle Soğuk Savaş döneminde realistlerin savunduğu en önemli konu olmuştur (Baylis, 2008, s. 73). Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik konusundaki tek yönlü bakış açısı genişletilmiş ve farklı güvenlik alanları ortaya atılmıştır (Lietzmann & Vest, 1999, s. 35). Örneğin Barry Buzan güvenliğin uluslararası ilişkilerdeki temel sorunları anlayabilmek için çok daha kapsamlı düşünülmesi gerektiğini söyleyerek; siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları da güvenlik

analizlerine dahil etmiştir. (Buzan, 1984, ss. 109-124.).

Güvenlik konusunun muğlak olması yukarıda da değinildiği gibi terimin tanımlanması sorununu da beraberinde getirmiş ve farklı bakış açılarını yansıtan bir dizi tanımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin Helga Haftendorn güvenliği askeri tehditlerin olmadığı ve bir ulusun herhangi bir dış saldırıya maruz kalmadığı bir durum (Levy, 1995, s.39) şeklinde tanımlarken; Richard Ulmann tanımı daha da genişletmiş ve güvenliği; bireylerin, grupların, devletlerin ya da hükümet dışı örgütlerin sahip oldukları değer veya hayat standartlarına yönelik bir tehdit veya saldırının olmadığı durum olarak tanımlamıştır (Karabulut, 2011. s. 8). Arnold Wolfers güvenliği bir ulusun az ya da çok sahip olabileceği ve buna bağlı olarak da önlemler alabileceği bir değer olarak görürken; Bernard Brodie güvenliğin derecelendirilemeyeceğini, yani “az güvenlik” veya “çok güvenlik” durumlarının olmayacağını altını çizmektedir. Brodie’ye göre güvenliğin öznesi olan herhangi bir birim ya güvendedir ya da güvende değildir (Baldwin, 1997, s.14).

Güvenlik genel olarak “tehditlerden, tehlikelerden ve korkulardan uzak olma”, birey ya da toplumun huzur içinde yaşaması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bir kimsenin ya da birimin güvende olmasının iki temel koşulu vardır. “Ya eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması” ya da “böyle bir tehdit varsa bile tehdide maruz kalanın rasyonel bir maliyetle bu tehdidi savuşturma kapasitesine sahip olması gerekmektedir” (Karabulut, 2011. s.7.)

Kavram literatüre geçtiğinden beri birçok akım ve kişi tarafından tanımlanmış, sınırlarının genişliği nedeniyle de birbirinden farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında realistlerin bakış açısıyla ele alınmış ve askeri güvenlik, güç maksimizasyonu ve başat aktör olarak devletlerin ön plana çıkarıldığı bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve iki kutuplu yapının dağılması salt askeri güvenliğin ön plana çıkarılması anlayışını zayıflatmış ve küreselleşme kavramının da ete kemiğe bürünür bir hale gelmesi ile yeni güvenlik alanları ortaya çıkmıştır.

3.2. Küreselleşme

Kavram en genel haliyle zamanın ve mekânın anlamsız hale gelerek malların, sermayenin ve kültürel değerlerin bir yerden diğer bir yere kolayca aktarılması şeklinde tanımlanabilmektedir. Küreselleşme sadece varlıklar arasındaki bağ değil aynı zamanda bir nüfuz etme biçimi olarak insanların ve fikirlerin de sirkülasyonudur (Cha, 2003, ss. 391-403). Kavramın başlangıç tarihi hakkında yoğun tartışmalar yapılmakla birlikte esas itibarıyla Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte anlam kazanmıştır. Bu durum küreselleşme

kavramının tarihi bir geçmişi olmadığı anlamına gelmemekte ve fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle önem kazandığı gerçeğini yansıtmaktadır. Zira iki kutuplu yapının dağılması devletler ve bireyler arasındaki etkileşimi her anlamda giderek hızlandırmış ve küreselleşme kavramının vücut bulmasına zemin hazırlamıştır. Küreselleşmenin tarihsel süreçte bir dönüm noktası olarak bireyi sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta çok daha etkin ve girişken, kimliğini belirlemede bir devletin tebaası olmanın dışında çok daha özgür ve kıtalararası etkileşim ve iletişimde çok daha yetkin bir duruma getirdiği söylenebilir. (Erdoğan, 2013, s. 276).

Siyasi yapıda meydana gelen bu önemli değişiklik (Soğuk Savaş'ın sona ermesi) her alanda olduğu gibi güvenlik alanında da önemli kırılmalar meydana getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte Soğuk Savaş'ın güvenlik anlayışı "demode" olup yeni güvenlik alanları ortaya çıkmıştır. 1990'lardan itibaren küreselleşme olgusunun hız kazanmasıyla "artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" sözünü doğrularcasına, her alanda çok hızlı ve geri dönüşü olmayan değişim süreci yaşanmıştır. Böylece önceki dönemde benimsenen ekonomik, politik ve güvenlik stratejilerinin dayandığı parametreler önemini yitirmiş (Erdoğan, 2013, s. 276) ve dünyada olup bitenlerin yeni bakış açılarıyla anlam kazanmaya başladığı bir sürece girilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme sürecinin itici gücüyle güvenlik ve tehdit olgularında niceliksel ve niteliksel boyutlarda değişim gözlenmiştir. Bu yeni dönemde askeri güvenliğin yanında ekonomik, sosyal, kültürel, ideolojik, çevresel ve toplumsal tehdit unsurları da önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca tehdit, devletten devlete olan tek boyutlu özelliğini kaybederek asimetrik ve çok boyutlu olan bir konuma yükselmiştir. Böylece ortaya çıkan riskler mevcut gelecek krizlerini öngörülebilir olmaktan uzaklaştırmış (Beck, 2011, s. 80), tehditlerin kaynağının kestirilebilir olma özelliği güçleşmiş ve hatta imkansız hale gelmiş ve yeni tehdit ve güç mücadelelerinin hakim olduğu bir düzene geçilmiştir (Erdoğan, 2013, s. 5).

Geleneksel güvenlik anlayışı güvenliği devlet merkezli, askeri tehdit odaklı bir bakış açısıyla yorumlamış ve büyük ölçüde suni tehditlerin yaratıldığı bir algıyla hareket etmiştir. Soğuk Savaş döneminin "suni" korkular üzerine kurulmuş olan güvenlik anlayışı küreselleşmenin etkisiyle yerini "gerçek" tehditlere bırakmıştır. Genişleyen ve derinleşen güvenlik kavramı bu sayede geleneksel çerçevesinden çıkmış ve yeni bakış açılarıyla değerlendirmeye alınmıştır. Değişim ve dönüşüm sürecinin hızlanmasında en etkili faktörlerden biri olan küreselleşme, güvenlik kavramında yaşanan bu değişikliği de adeta bir zorunluluk haline getirmiştir (Karabulut, 2009, ss. 2-6).

Ortaya çıkan tehdit alanlarının en önemlilerinden biri de hiç kuşkusuz çevresel tehditlerdir. Küreselleşme ve çevre bağıntısı düşünüldüğünde birtakım çevre sorunlarını doğrudan küreselleşmenin tetiklediği, bir kısım çevre sorunlarını ağırlaştırdığı bir kısmının ise etkilerini büyüttüğü söylenebilir (Erdoğan, 2013, s. 21). 1980'lerin sonlarından itibaren çevre ve güvenlik bağlantısı kamu tartışmalarında öncelikli sıraya yükselmiş ve çevresel bozulmanın ciddi güvenlik tehdidi ortaya çıkaracağı tartışmaları yapılmıştır (Levy, 1995, s. 9). Yeni dünya düzenindeki gerçek tehditlerin temelinde çevre temelli tehditler yatmaktadır (Thompson, 1998, ss. 117-122).

3.3. Çevresel Güvenlik

Çevre ile güvenlik arasındaki ilişki son yıllarda birçok araştırma ve yayının konusu olmakla beraber esas olarak uluslararası çevresel politikaların odak noktasını oluşturmaktadır (envirosecurity, 2017). Çevresel değişimler, ozon tabakasındaki aşınmalar ve sınıraşan kirlilik gibi sorunların küresel anlamdaki etkileri, çevresel konuların güvenlik boyutunun ele alınması sonucunu doğurmuştur. Güvenliğin çevresel yönünü ele alan siyaset bilimciler çevre üzerindeki birçok etkiyi güvenlik meselesinin bir parçası olarak tanımlamışlardır. 1980'lerin başında Bağımsız Güvenlik ve Silahsızlanma Sorunları Komisyonu (ICSDI) ulusal güvenlik kavramını daha kapsamlı bir perspektif haline getirerek çevresel güvenlik gibi yeni alanları güvenlik çalışmalarına dahil etmiştir (Kirchner, 2015).

Çevresel güvenlik konusundaki en önemli sorunlardan birisi tanım sorunudur. Çok geniş ve kapsamlı bir tanım yapılırsa “sürdürülebilir kalkınma” ile aynı anlamı verecek bir tanım riskiyle karşılaşılabilir. Bu nedenle belki de en iyi sonuç karşıt anlamına referans yapılan tanımlamayla elde edilecektir. Yani çevresel güvensizlik³ tanımlanırsa çevre güvenliği de tam zıttı düşünülerek anlaşılabilir (Graeger, 1996, s. 106).

Çevre güvenliği ile ilgili önemli çalışmalar yapan Marvin S. Soroos çevresel güvenlik çalışmalarının dört argümana işaret ettiğini savunmaktadır (Soroos, 1994, s. 3-4):

Soroos'a göre ilk argüman kavramsal argümandır. Kavramsal güvenlik kavramı güvenliğin özünün yeniden düşünülmesi gerektiğini savunur. Güvenlik özgürce yaşanılan bir dünyaya ve genel anlamda insana yönelik her türlü tehditten korunmaya işaret etmektedir.

³ “Çevresel problemlerin şiddetli çatışmalara neden olduğu durum”

İkinci argüman olan kuramsal argümanda kuramsal güvenlik genel olarak deneysel nedenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Büyük çaplı çevresel değişikliklerin devletler arasında çatışmalar meydana getireceğini ve ağır sonuçlara yol açacağını savunmaktadır. Örneğin küresel ısınmaya bağlı olarak azalan su kaynakları devletler ve çeşitli gruplar arasında çatışmalara neden olacaktır. “Çevresel mülteciler” (environmental refugees) hareketleri ortaya çıkacak, deniz seviyelerindeki yükselmeye veya kuraklığa bağlı olarak birbirlerinin sınırlarına girebileceklerdir.

Üçüncü argüman, çevresel değişikliklerin bir güvenlik tehdit biçimi olarak değerlendirilip bu değişikliklerin ülkelerin “yüksek politika” (high politics) konuları arasına alınmasını ve yerel zemine oturtulması gerektiğine işaret eden politik argümandır.

Soroos’un işaret ettiği dördüncü ve son argüman ise normatif argümandır. Bu argüman çevresel değerlerin üstünlüğünü varsayar ve modern uygarlıklar için önemli bir tehdit yarattığını söyler. Ekosistemi korumadaki başarısızlık insanoğlunun diğer tüm değerlerine yavaş yavaş zarar vermektedir. Özellikle askeri ve ekonomik güvenlik çalışmalarının çevresel değerlere çok az önem atfederek tek tip bakış açısıyla hareket etmelerini eleştirmektedir.

Nina Graeger de güvenlik ile çevresel değişiklikler arasında en az 4 açık neden-sonuç ilişkisi olduğunu vurgulamaktadır (Graeger, 1996, s. 115):

Öncelikle, çevresel tahribat dünya üzerinde yaşayan tüm canlılar için ciddi bir tehdittir. Hava ve su kirliliği, ormanların yok olması, enerji kaynaklarının tükenmesi gibi etkenler hayat şartlarını son derece olumsuz etkilemekte/etkileyecek ve giderek dünya üzerinde yaşanılabilir bir alan bırakmayacaktır. Bu nedenle çevresel güvenlik üzerine yapılan birçok tanım sürdürülebilir kalkınmayı da beraberinde getirmiş ve çevrenin korunması çerçevesinde şekillenmiştir.

İkinci olarak çevresel değişiklikler ve meydana gelen tahribat devletler ve çeşitli gruplar arasında çatışmalara neden olabilir. Artan nüfus ve kaynakların aynı şekilde artmaması ve hatta azalması, kaynaklar üzerinde yönetim sorununu ortaya çıkaracak ve bu durum şiddetli gerilim ortaya çıkaracaktır.

Graeger üçüncü olarak tahmin edilebilirlik ve kontrol mekanizmasının askeri güvenlik için önemli elementler olduğuna benzer şekilde çevresel güvenlik için de önemli argümanlar olduğuna dikkat çekmektedir. Burada altı çizilmesi gereken nokta sürdürülebilir kalkınma veya güvenli çevreden ziyade

olası en küçük riskleri ortadan kaldırmaktır. Onarılamaz çevresel tahribat veya ekosistemdeki ciddi değişiklikler şiddetli çatışma ihtimallerini güçlendirebilir. Ayrıca çevre sorunlarına bağlı olarak yaşanan göçler de sosyal gerilimlere ve siyasi istikrarsızlığa neden olabilir ve iki veya daha çok devlet arasında gerilim ortamı yaratabilir.

Greager, çevre ile güvenlik arasında kurduğu son nedensel ilişkiyi ise aralarındaki zihinsel bağ üzerinden anlatmaktadır. Çevresel temelli güvenlik politikaları özellikle son dönemlerde politikacılar için meşru ve çekici bir slogan haline gelmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik bu bağlamda çeşitli Batı ülkelerinin “yüksek politika” konuları arasına girmeyi başarmıştır.

4. ÇEVRE SORUNLARI

Başlıca çevre sorunları tartışıldığında en önemli sorun çevrenin kirlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle öncelikle çevre kirliliğinin ne olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Genel olarak çevre kirliliği “Çeşitli insan etkinlikleri yoluyla çevresel döngülerin bozulması ve bu bağlamda doğal çevre sistemlerinin, ortaya çıkan sorunları kendiliğinden giderme yeteneğini yitirerek dengesinin bozulmasıdır” (Ertürk, 1998, s. 62). Diğer bir açıdan çevre kirlenmesi; “Toprak, su ve havanın fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklerinde insan etkinlikleriyle ortaya çıkan ve arzu edilmeyen değişimler olarak, doğal dengeyi bozan, fizyolojik ve psikolojik etkiler yoluyla canlılar ve cansızlar üzerinde olumsuz etkiler yaratan bir olgu” olarak tanımlanabilir” (Ertürk, 1998, s. 62).

Doğayla insanoğlu arasındaki ilişkilerde dengeler doğanın aleyhine bozulmaya başlamış, ilerleyen teknolojik hıza paralel olarak insanoğlunun elindeki üretim, yöntem ve mekanizmalar karşısında doğanın kendini koruma, yinleme olanakları elinden alınmış ve dünyanın bazı bölgelerinde geri dönülemez tahribatlar oluşmuştur. Dünya Bankası'nın 2008 yılında açıklamış olduğu verilere göre mevsim değişikliklerinin tarım ürünlerindeki üretkenliği düşürdüğü ve 2080 yılına kadar bu oranın yüzde 15'ten fazla olacağı ve insan sağlığını ciddi oranlarda etkileyeceği bildirilmiştir (Baykal, H. & Baykal, T., 2008, ss. 2-4).

Diğer bir taraftan dünyada çevresel tehditler ve bu tehditlere neden olan başlıca çevre sorunları tartışıldığında *iklim değişikliği, orman tahribatı, nükleer atıklar, çölleşme, denizlerin doğrudan akıtma veya boşaltma ile kirlenmeler, genetik kaynaklar ve biyolojik çeşitlilikteki kayıplar, seller, kuraklıklar, fırtınalar ve stratosferik ozon parçalanması* gibi genel olarak üzerinde uzlaşma sağlanmış belli başlı çevre sorunlarından bahsedilmektedir (Baykal, H. &

Baykal, T., 2008, ss.5-7). Ancak adı geçen bu çevresel sorunların hepsinden bahsetmek makalenin kapsamını aşacağından küresel tehdit kapsamına girmiş ve ciddi boyutlara ulaşmış olan küresel ısınma sorununa değinmemenin önemli olacağı kanaatindeyim.

4.1. İklim Değişikliği ve Küresel Isınma

Küreselleşme süreci ile hız kazanan nüfus artışı ve sanayileşme atmosfere bırakılan kirleticilerin etkisini artırmıştır. “*Belli bir kaynaktan atmosfere bırakılan kirleticilerin havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara ve eşyaya zarar verecek bir yapıya dönüştürmesi*” (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 101) olarak tanımlanan hava kirliliğinin başlıca iki küresel etkisi vardır. Birincisi “atmosferdeki karbondioksitin artması sonucunda dünyanın “sera etkisi” şeklinde ısınması”, ikincisi ise “ozon tabakasının incilmesi neticesinde, mor ötesi ışınların canlılar üzerinde bırakmış olduğu olumsuz etki”dir (Keleş & Hamamcı, 2005, s. 109).

Küresel ısınma insan aktiviteleri neticesinde atmosferde bulunan ve sera etkisi yaratan gazların gereğinden fazla artmasıdır. Sanayileşmeye bağlı olarak hızlı kentleşme, hızlı tüketim ve yaşam standartlarının yükseltilme çabaları sera gazlarının miktarında aşırı bir artışa neden olmuştur/olmaktadır. Bu artış küresel ısınmayı beraberinde getirerek özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta insan olmak üzere bütün canlı yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Akın, 2006, s. 32).

Sera gazlarının atmosferdeki oranları normalde %0,1’den azdır. Ancak bu oran yeryüzündeki iklim sistemlerinin dengede kalmaları için büyük önem taşımaktadır. Zira dünyadaki genel sıcaklık ortalaması 15 °C civarındadır, ancak bu gazlar olmasaydı dünya şu an ki sıcaklığından 33 °C daha soğuk olacaktı ve canlı hayatı olumsuz etkilenecekti. Dolayısıyla doğanın dengesi açısından sera gazlarının bu oranda tutulması önemlidir. Atmosferdeki sera gazlarının oranlarının artması buzulların erimesine, aşırı sıcaklıklara ve büyük felaketlere yol açacaktır. Yaklaşık olarak son 150 yıldır kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların hızlı tüketilmesine bağlı olarak zararlı gaz ve parçacıklar atmosfere salınmaktadır. Bunun sonucunda karbondioksit (CO_2), ozon (O_3), metan (CH_4) ve diazot monoksit (N_2O) gibi sera gazlarının miktarında ciddi artışlar yaşanmaktadır. (Kadıoğlu, 2007).

Son yıllarda küresel iklim değişikliğinden dolayı hava ve iklim parametrelerinde gözlenen değişimlerden bazıları şunlardır (Özmen, 2009, s. 43-44):

- *Buharlaşıma ve yağmur miktarının artması*
- *Yağmurların büyük bir kısmının sağanak şeklinde olması.*
- *Tundraların erimesi. (Kuzey Kutbu Bozkırı)*
- *Mercanların beyazlaşması. Yeryüzünde 19. yüzyılın ortalarından günümüze kadar olan süre içinde küresel ortalama hava sıcaklığı 0,3 – 0,6 derece artmıştır. Araştırmalara göre gelecek 40 yıl içindeki her 10 yılda 0,1 dereceden daha fazla miktarda küresel ısınmanın devam edeceği tahmin edilmektedir.*
- *Buzulların erimesi.*
- *Denizdeki buzulların küçülmesi ve deniz su seviyesinin yükselmesi.*
- *Orman yangınlarının artması.*
- *Fırtına ve sel hasarlarının artması*

Dünya geneline bakıldığında küresel ısınmanın işaretleri ise şu şekilde özetlenebilir (Özmen, 2009, s. 43-44):

- *Yüksek dağların tepelerindeki buzulların ve kar örtüsünün azalması.*
- *Denizlerdeki su seviyelerinin yükselmesi.*
- *Sıcak havayı ve suyu seven tropikal bitki ve balıkların kutuplara doğru yayılması. Artan iklim göçmenleri ve mülteci problemleri.*
- *Havadaki kirleticilere karşı hassas olan narin kuş türlerinin azalması.*
- *Ağaçlardaki yaş halkalarının daha hızlı bir büyüme göstermesi.*
- *Son 1400 yılın dünyanın en sıcak yılları olarak kabul edilen 1990'lı yılların ardı sıra gelmesi.*

Sıralanan bu değişimler bağlamında iklim değişikliğinin toplumların hayat standartlarında ciddi bir düşüşe neden olduğu/olacağı yorumları yapılmaktadır. Öncelikle iklim değişikliği özellikle tarım toplumlarında su kaynaklarına erişimi kısıtlayacağından önemli hasarlara neden olacak ve bu yoksunluk ciddi hastalıkları da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla geçim kaynakları üzerindeki kısıtlılık hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde yaygınlaşarak önemli bir probleme dönüşecektir. İkinci olarak doğal sermayeye erişimi engelleyeceğinden mutlak ve görelî yoksulluğu doğrudan artıracaktır. Bu durum devletlerin vatandaşları lehine kaynak yaratma özgürlüğünü elinden

alacak ve yeni duruma adapte olmalarını zorlaştıracaktır. Ve son olarak iklim değişikliği geçim kaynakları bu değişikliklerle zarar gören insanlarda göç etme eğilimini tetikleyecek ve ev sahibi topluluklarla göç eden insanlar arasında kaynakların paylaşılması noktasında ciddi çatışmalara neden olabilecektir (Barnett & Adger, 2007, s. 643).

4.1.1. Küresel ısınmanın Türkiye'ye olası etkileri

Küresel iklim değişikliğinden tüm dünya ülkeleri olduğu gibi Türkiye de olumsuz etkilenecektir. Bulunduğu enlem dolayısıyla maruz kalacağı hava akımlarından yağış rejimindeki düzensizliklere ve bunlara bağlı olarak canlı hayatını olumsuz etkileyecek birçok etken küresel ısınmanın Türkiye üzerindeki doğrudan sonuçları olacaktır (Özmen, 2009, s. 44-45)⁴.

Ayrıca hava kirliliği sonucunda ozon tabakası zarar görmekte ve mor ötesi ışınlar insan sağlığı üzerinde onarılmaz etkiler bırakmaktadır. Dünyayı çevreleyen ozon katmanının incelmesinde temel etken, klorflor-karbon gazlarının atmosfere yayılması olmaktadır. Ozon katmanının en büyük özelliği tüm canlı varlıkların sağlığını etkileyen güneşin zararlı ışınlarını tutmasıdır (Keleş & Hamamcı, 2005, s.108). Tabakadaki inceme özellikle kanser riskini tetiklemekte ve sağlıksız nesillerin yetişmesine neden olmaktadır.

4.1.2. İklim değişikliği konusunda yapılan düzenlemeler

İklim değişikliği, olası etkileri ve alınacak önlemlerle ilgili 1970'li yılların sonlarından itibaren dünya kamuoyunun dikkatini çekecek önemli adımlar atılmaktadır. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) öncülüğünde 1979 yılında ilki gerçekleştirilen Dünya İklim Konferansı'nda konunun önemi dikkatlere sunulmuştur. Sonrasında 1985 ve 1987 yıllarında Avusturya'da, 1988'de Toronto'da düzenlenen konferanslarla konuya yönelik siyasi adımların atılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. 1988'de düzenlenen Değişen Atmosfer Toronto Konferansı'nda ülkelerin 2005 yılına kadar karbondioksit salınımlarını %20 oranında azaltmaları ve konuyla ilgili bir çerçeve iklim sözleşmesi yapılması kararlaştırılmıştır (Türkeş, 2001, ss. 1-2).

⁴ Yazın yağışlarda büyük azalma olacak, buharlaşma artabilecek; 1987 den beri ortalamanın altında gerçekleşen kar örtüsü, daha da azalabilecek; Akım, miktarları azalacak ve pik zamanları değişebilecek; Kuraklığın sıklığı ve şiddeti artabilecek, Uluslararası, ulusal ve yerel su kaynağının paylaşımında sorunlar çıkabilecek; Yüksek basınç kuşağının kuzeye kayması ile ülkemizde hakim olabilecek tropikal iklime benzer bir kuru hava; daha sık uzun süreli kuraklıklara, orman yangınlarına ve tropikal hastalıklarda artışlara neden olabilecek; Milli parklar, çevre ve canlılar zarar görebilecektir”

İklim değişikliğine neden olan sera gazı salınımlarını azaltmayı amaçlayan çerçeve sözleşmesi 3-14 Haziran 1992 yılında toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Rio Dünya Zirvesi) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) adıyla imzaya açılmıştır (www.enerji.gov.tr). Sözleşmenin temel amacı "Atmosferdeki sera gazı birikimlerini, insanın iklim sistemi üzerindeki tehlikeli etkilerini önleyecek bir düzeyde durduracaktır" (UNFCCC, 2006, s. 21).

11 Aralık 1997 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne ilişkin olarak Japonya'nın Kyoto şehrinde sera gazı salınımlarını azaltmaya yönelik bağlayıcı hedefler içeren Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Bu protokolde yer alan Ek-1⁵ ülkelerinin 2008-2012 yılları arasında insan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan karbondioksit salınımlarını 1990 yılındaki seviyeden en az %5 aşağısına çekecekleri ve 2005 yılına kadar bu tarafların protokolde yer alan taahhütlerini gerçekleştirme konusunda kanıtlanabilir bir ilerleme kaydetmiş olacakları belirtilmektedir. Kyoto Protokolü fiili olarak 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018).

Türkiye OECD ülkesi olduğu için Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin hem Ek-1 hem de Ek-2⁶ kısmında yer almıştır. Türkiye bu durumun değiştirilmesi için uzun süre mücadele etmiş ve sonunda 2001 yılında Fas'ın Marakeş kentinde düzenlenen 7. Taraflar Konferansında "Türkiye'nin isminin Ek-II'den silineceği ve özel şartları tanınarak Ek-I'de yer alacağı" yönünde karar alınmıştır. Türkiye bu kararın üzerine 24 Mayıs 2004 tarihinde BMİDÇS'ye, 26 Ağustos 2009 tarihinde ise Kyoto Protokolü'ne resmen taraf olmuştur (Korkmaz, 2014).

⁵ Ek-I Ülkeleri: "Bu grupta yer alan ülkeler, sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak, sera gazı yutaklarını korumak ve geliştirmek, ayrıca, iklim değişikliğini önlemek için aldıkları önlemleri ve izledikleri politikaları bildirmek ve mevcut sera gazı emisyonlarını ve emisyonlarla ilgili verileri iletmekle yükümlüdürler. Bu grup iki ülke kümesinden oluşmaktadır. Birinci grupta 1992 yılı itibarıyla OECD üyesi olan ülkeler (bunların içinde Türkiye de vardır) ve AB, ikinci grupta ise Pazar Ekonomisine geçiş sürecindeki ülkeler yer almaktadır. Ek-I'de toplam 42 ülke ve AB bulunmaktadır." (www.mfa.gov.tr)

⁶ Ek-II Ülkeleri: "Bu gruptaki ülkeler, birinci grupta üstlendikleri yükümlülüklerle ilaveten çevreye uyumlu teknolojilerin özellikle gelişme yolundaki taraf ülkelere aktarılması veya bu teknolojilere erişimin teşvik edilmesi, kolaylaştırılması ve finanse edilmesi hususlarında her türlü adımı atmakla sorumlu kılınmışlardır. Ek-II'de 23 ülke ve AB yer almaktadır." (www.mfa.gov.tr)

Kyoto Protokolü'nün 2005 yılında yürürlüğe girmesinden itibaren taraf ülkeler düzenli aralıklarla konferanslar düzenlemektedirler. 2015 yılının Aralık ayında Paris'te düzenlenen 21. Taraflar Konferansı'nda 2020 yılında devreye girecek olan yeni anlaşmanın müzakerelerine başlanmış ve iklim değişikliği konusunda önemli bir mihenk taşı olan “ Paris Anlaşması” kabul edilmiştir. 5 Kasım 2016'da yürürlüğe giren Paris Anlaşması'nı Türkiye de dahil BMİDÇS'ye taraf olan 197 ülkenin 127'si onaylamış durumdadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018).

4.2. Çevre Güvenliği Konusundaki Uluslararası Düzenlemeler

1960'lı yılların sonundan itibaren önem kazanmaya başlayan ekolojik kriz gerek bilimsel gerekse siyasi çalışmalarda dile getirilmeye başlanmıştır. 1970'lerde siyasi bir içerik kazanmış ve 1980'lerde ise akademik çalışmaların ilgi noktası olmuştur (Ertürk, 2011, s. 185).

Uluslararası alanda çevre ile ilgili ilk kapsamlı adım BM tarafından atılmıştır. 5 Haziran 1972'de Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı uluslararası düzeyde çevre konusunda yapılan ilk büyük konferanstır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülke konferansa katılmış ve insan çevre ilişkileri, insan faaliyetlerinin çevreye olumsuz etkileri, ülkelerin iktisadi gelişme sorunları ve yaşam koşulları konferansta değinilen konular arasında yer almıştır (Ertürk, 1998, ss. 214-220).

BM Stockholm Konferansı'ndan önce de kimi uzmanlık kurumları çevreyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenmiştir. UNESCO, FAO, WHO bu uzmanlık kuruluşlarından bazılarıdır. Örneğin, UNESCO 1970 yılında Man and Biosphere adlı özel araştırma programını başlatmış, 1972 yılında ise sulak alanların korunması ve kültürel ve doğal dünya varlıklarının korunmasına dair iki uluslararası antlaşma hazırlamıştır (Ertürk, 1998, s. 216).

Stockholm Konferansı'ndan sonra BM'nin doğrudan çevre işlerini yönetmekten sorumlu olan kurumu Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)⁷ adı altında yaşama geçirilmiştir. UNEP 1974'ten beri “Bölgesel Denizler Programı” kapsamında bazı etkinlikleri birer eylem planı olarak düzenlemekte ve bu eylem planlarını değişik kıyı bölgelerinde uygulamaya geçirebilmektedir⁸ (Ertürk, 1998, ss. 214-220):

⁷ 1972'de kurulmuştur ve merkezi Nairobi'dir. Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa>

⁸ Bahsi geçen eylem planları: Akdeniz Eylem Planı, Vancouver İnsan Yerleşmeleri (Habitat I) Konferansı, Sistem Çapında Orta Vadeli Çevre Programı ve BM Dünya

BM Örgütü 1980'li yıllara gelindiğinde çevre ile ekonomik gelişme arasındaki artan çatışmaya uluslararası platformda dikkat çekmek adına 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun kurulmasını sağlamış ve başkanlığına Gro Harlem Brundtland'ı getirmiştir. Komisyon çalışmalarını "Ortak Geleceğimiz" adlı bir rapor ile 1987 yılında tamamlamıştır. Komisyon başkanının adıyla da anılan rapor temel olarak çevre ile kalkınma arasında var olan uyumsuzluktan bahsederek, kalkınma uğruna çevresel değerlerin arka planda tutulmasını eleştirmektedir.

14-16 Mayıs 1990'da BM ve Avrupa Ekonomik Komisyonu Norveç'in bir şehri olan Bergen'de "Ortak Bir Gelecek İçin Eylem" konulu bir konferans düzenlemiş ve "Sürekli ve Dengeli Gelişmeye İlişkin Bergen Bakanlar Bildirisi" yayımlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde çevre güvenliği alanında atılan diğer önemli küresel adımlar: 1985 yılında "Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Konvansiyonu" (Karabulut, 2011, s. 134), 1987 yılında "Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü" (Ertürk, 2011, s. 204) ve 1989 yılında "Tehlikeli Atıkların Sınırlanması ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi"dir (Çırak&Yörür, 2017, s. 500).

Stockholm Konferansı'nın 20. yıl dönümü nedeniyle BM yeni bir Dünya Çevre Konferansı hazırlamıştır. 3-14 Haziran 1992'de Rio'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiş ve geçen 20 yılın genel bir değerlendirmesi yapılarak geleceğe yönelik politikaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Konferans çalışmaları sonucunda 5 temel belge ortaya çıkmıştır: Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi. Rio Bildirgesi'nde ise aralarında "Tüm insanlar için daha yüksek bir yaşam kalitesi belirlenmelidir." maddesinin de olduğu 27 ilke benimsenmiştir (Ertürk, 1998, ss. 214-220).

Rio Konferansı'nda tartışmaya açılan konular ve eylem izlencesi "Gündem 21" olarak sunulmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren hükümetlerin, uluslararası örgütlerin, BM kuruluşlarının yapması gereken etkinlikleri tanımlayan bir eylem planıdır. Uluslararası ve ulusların kendi içinde var olan eşitsizliklere, açlık, hastalık ve cehalete ve ekosistemdeki dengenin bozulmasına dikkat çeken izlence, çözüm yolu olarak ise daha güvenli bir gelecek için "küresel ortaklık" kavramını önermektedir (Mewa, 2018).

Çevre ve Gelişme Komisyonu

Rio Konferansı'ndan on yıl sonra 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Johannesburg Doruğu toplanmıştır, Gündem 21'deki önerilerin ne kadarının hayata geçirildiğinin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Göze çarpan önemli özelliği küreselleşmenin etkilerine geniş yer verilmesidir (Keleş & Hamamcı, 2005, s.198-207).

İklim Değişikliği Üzerine BM Çerçeve Sözleşmesi kapsamında sözleşmeciler devletler tarafından 1995 yılından beri düzenli aralıklarla toplanan Taraflar Konferansı'nın 23.sü 6-17 Kasım 2017 tarihleri arasında Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenmiştir. Paris Anlaşması maddelerinin tartışıldığı konferans ABD Başkanı Trump'ın Haziran ayında aldığı ABD'yi Paris Anlaşması'ndan çekme kararının gölgesinde yapılsa da küresel ısınma konusunda alınan kararlar yaşanılabilir bir dünya için önemli bir adım olmuştur (Hürriyet, 2018).

4.3. Çevre Güvenliği İle İlgili Öne Çıkan Tespitler

1970'li yıllardan beri tartışılmaya başlayan çevre güvenliğinin literatürde öne çıkan birkaç spesifik özelliği ve alınabilecek önlemler şu şekilde özetlenebilir:

Çevre güvenliğine yönelik tehditler sadece bir kişiyi veya grubu etkilememekte, yaklaşık 7,6 milyar (worldometers, 2018) olan dünya nüfusunun tamamını ve diğer canlı ve cansız varlıkları da etkilemektedir. Geleneksel güvenlik tehditleri devletlere ve ittifaklara yönelik iken çevresel güvenlik tehditleri küreseldir. Dolayısıyla çevresel önlemler ittifaklar yoluyla ve dünya çapında alınmalıdır.

Çevresel konular insan sağlığına bir tehdit olmadan önce uzun bir "kuluçka" dönemi geçirirler ve eğer gereken tedbirler acilen alınmazsa gelecek nesiller için geri dönüşü olmayan tahribatlara neden olabilirler (Barney, 2006, s. 94).

Çevresel problemler ile güvenlik problemleri doğaları gereği birbirinden ayrılamaz ve birbirlerinden beslenirler. 1980'lerden itibaren neler yapılabileceği konuşulmuş, "yeni" bir konu olduğu yazılmış ve fakat artık bu durum geride kalmıştır. Bundan sonra "yeni bir düşünce" ortaya atmak gereksiz tartışmalar doğuracaktır. Bunun yerine etkili çözümler sunmak konunun ciddiyeti açısından önemli olacaktır (Levy, 1995, s. 27).

Nobel Barış Ödülü'nün 2004'te Wangari Maathai⁹ ve 2007'de Al Gore'a¹⁰ verilmesi, çevre güvenliğinin uluslararası alandaki önemini göstermektedir (Brauch, 2008, s. 48).

Çevreye yönelik tehditlerin büyük çoğunluğu insanlardan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda toplum bireylerinde çevreyi koruma yönünde artan bilinç düzeyi oluşturulan politikaların etkinliği açısından önemli rol oynayacaktır (Ertürk, 1998, s. 258).

Gelişmiş ülkeler artan sanayilerine bağlı olarak ülkelerini korumak için kirlilik yaratan endüstrilerini geliştirmekte olan ülkelere transfer etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu "kirlilik ithali"ne karşı çıkmaları gerekmektedir (Baykal, 2008, s. 14).

Artan nüfus ve azalan kaynakların yanına çevresel güvenlik problemlerinin de eklenmesi, kırılgan bir yapı (Ulmann, 1983, ss. 129-153) ortaya çıkarmakta ve bu durumdan en fazla 3.dünya ülkeleri etkilenmektedir. Ekonomik olarak çöküşte olan bu ülkeler için durum aynı şekilde devam ederse çok kısa bir zaman sonra artık önlenemez problemler ortaya çıkacaktır. Bu nedenle çevresel önlemler, yerel toplulukların kaynaklarının ve değerlerinin kültürel emperyalistler tarafından işgaline karşılık küresel ölçekte değerlendirilmeli ve gerekli tedbirler bu minvalde alınmalıdır (Girdner, 1998).

Çevre güvenliği diğer güvenlik alanlarına kıyasla daha fazla sivil toplum örgütünün savunuculuğunu yaptığı bir alandır ve bu konuda verilebilecek en güzel örnek "Greenpeace"(Yeşil Barış)'tır (Karabulut, 2011, s. 145).

Çevresel güvenlik algılamaları ülkelerin içinde buldukları coğrafi, ekonomik ve sosyal koşullara göre değişiklik göstermekte ve bu güvenlik çevresel etkilere daha açık olan ülkeleri özellikle ilgilendirmektedir. Örneğin küresel ısınma sonucu suların yükselecek olması İngiltere ve Endonezya gibi ülkeleri ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Yine aynı şekilde küresel ısınma sonucu meydana gelen kuraklık ekonomisi tarıma dayalı olan ülkeler için

⁹ 2004 yılında sürdürülebilir kalkınma, barış ve demokrasiye yapmış olduğu katkılardan dolayı Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen ilk Afrikalı kadın olmuştur.

¹⁰ 2000 yılında ABD başkanlığını kaybettikten sonra siyasetten çekilmiş ve çalışmalarını küresel ısınma üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu konuda yaptığı "Uygunsuz Gerçek" adlı belgesel film 2007 yılında Akademi Ödülü'ne layık görülerek "en iyi belgesel" Oscar'ını almıştır. Bu filmin yanı sıra yapmış olduğu diğer çalışmaları sayesinde de 2007'de Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneliyle Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür

tehlikeli sonuçlar doğuracaktır (Karabulut, 2011, s. 147).

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çatışan enerji hedeflerine sahiptirler. Gelişenler artan sanayi hızlarına paralel olarak daha fazla enerjiye ihtiyaç duymakta, gelişmekte olan ülkeler ise gelişmiş ülke seviyelerine ulaşabilmek için yeni enerji yolları aramakta ve hızla endüstrileşme yoluna gitmektedirler. Bu durum var olan küresel çevre sorunlarına yeni sorunlar ekleme riski taşımaktadır. Bu nedenle hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler küresel çevre sorunları yaratmamak adına fosil yakıt kullanımlarını azaltmalı ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmelidirler. Ayrıca var olan enerji kaynakları kullanılırken gelecek kuşaklar da göz önünde bulundurularak daha dikkatli adımlar atılmalıdır (Baykal, 2008, s. 14). Bu anlamda geleceğe ilişkin kaygıların artması ile doğa insan ilişkileri çerçevesinde gelecek kuşaklara ilişkin belli bir sorumluluk taşıma bilincinin oluşması atılan adımların daha verimli olmasını sağlayacaktır (Kılıç, 2013, s. 134).

5. SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve buna paralel olarak küreselleşme sürecinin artan bir hızla tüm dünyada etkisini hissettirmesi var olan düzenin sorgulanmasına yol açmış, her alanda olduğu gibi güvenlik alanında da önemli değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. İki kutuplu dünyada popüler akım olan realizmin savunduğu askeri güvenlik ve devlet merkezli bakış açısı kutupların dağılması ile yaygınlığını yitirmiş ve askeri güvenliğin başat rolü azalarak eskiden gündemi çok fazla meşgul etmeyen ancak küreselleşme sürecinin etkisiyle varlıklarını hissettirmeye başlayan yeni güvenlik alanları ortaya çıkmıştır. Bu güvenlik alanlarının en önemlilerinden biri de hiç kuşkusuz çevre güvenliğidir.

En genel şekilde çevresel tehdit ve tehlikelerin olmadığı bir ortam olarak tanımlanabilen çevre güvenliği, başta insanoğlu olmak üzere tüm canlı hayatı için olmazsa olmaz bir güvenlik alanıdır. Zira yaşanabilir bir çevre olmadan hedeflenen tüm planlar ve önem verilen diğer güvenlik alanları anlamsız hale gelmektedir.

Çevre ile güvenlik arasında kurulan doğrusal ilişki çevresel sorunların artmasına bağlı olarak çevresel güvensizlik riskini de artırmaktadır. Bu güvensizlik riskinin artmasında ise ne yazık ki en önemli rolü insanoğlu oynamaktadır. Zira doğanın genel işleyiş düzenine aykırı hareket eden tek canlı olan insan, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmamak adına adeta elinden geleni yapmaktadır. Sınırsız isteklerin sınırlı kaynaklarla karşılanmaya çalışıldığı dünyada, çevresel tahribatlar elde olan kaynakları da yok etmektedir.

1970’li yıllardan itibaren akademik ve siyasi alanda dikkat çekilen bir konu olmasına rağmen, özellikle gelişmiş ülkelerde artan sanayileşme hırsı çevresel güvenlik konusunda istenilen adımların atılmasına engel olmaktadır. Uluslararası örgütlerin ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının birtakım rapor ve araştırmalarla dikkatleri üzerine çekmek istediği çevre güvenliği, bireylerin kişisel çabaları ve devletlerin konuyla ilgili ortaya koyacakları genel politikaları olmadan çözülemeyecektir. Ancak burada da uluslararası işbirliğinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Zira şimdiye kadar atılan bireysel adımlar çevresel güvensizlik ile ilgili yeterli çözümler ortaya koyamamıştır. Özellikle uluslararası sistemi yönlendiren başat güçlerin çevre güvenliği ile ilgili ortak bir paydada buluşarak karşılıklı güvene dayalı bir politika geliştirmeleri, ortaya konulan politikalar için gerekli ödenekleri ayırmaları ve konuyla ilgili atılan adımları şeffaf bir şekilde dünya kamuoyuyla paylaşmaları çevresel güvenliğin sağlanmasında önemli birer kilometre taşı olacaktır.

6. KAYNAKÇA

- Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, (2).
- Çırak, A. & Yörür, N. (2017). Türkiye’de korunan alanlara yönelik politikalar ve kurumsal yapılanma konusundaki değişiklikler üzerine kronolojik bir değerlendirme. M. Aydın. (Ed). *Current Debates in public finance public administration & environmental studies*. (497-521). London: IJOPEC Publication.
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, (23), 5-26.
- Baykal, H. & Baykal, T. (2008). Küreselleşen dünyada çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 1-17.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.
- Barnett, J. & Adger, W. N. (2007). Climate change, human security and violent conflict. *Political Geography*, 26(6), 639-655.
- Barney, G. O. (2006). Ecological security: A ‘more imaginative’ response involving youth. *ISYP Journal on Science and World Affairs*, 2(2), 93-97.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu, başka bir modernliğe doğru*, Özdoğan, K., Doğan, B. (Çev). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bilgin, P. (2003). Individual and societal dimensions of security. *International Studies Review*, 5(2), 203-222.
- Birleşmiş Milletler çevre programı (UNEP) 10.01.2018 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa> adresinden erişilmiştir.
- Brauch, H, G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: barış, güvenlik; kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.

- Buzan, B. (1984). Peace, power, and security: contending concepts in the study of international relations". *Journal of Peace Research*, 21(2).
- Cha, V. D. (2003). Globalization and the study of international security. *Journal of Peace Research*, 37(3).
- "COP23-Bonn İklim Değişikliği Konferansı başladı." 18 Ocak 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cop23-bonn-iklim-degisikligi-konferansi-basladi-40635638> adresinden erişildi.
- Çepel, N. (2006). *Ekoloji, doğal yaşam dünyaları ve insan*. Ankara: Palme Yayıncılık. Çevre Kanunu, 2872, 5 (22).
- Enerji, Çevre ve İklim Değişikliği 15.01.2018 tarihinde http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEnerji_-_%C3%87evre_ve_%C4%B0klim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_G%C3%9CNCEL+2017.pdf adresinden erişildi.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme olgusu bağlamında yeni güvenlik anlayışı. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6(12), 1-28.
- Ertürk, H. (1998). *Çevre bilimlerine giriş* (3.b). Bursa: Vıpaş A.Ş.
- Ertürk, H. (2011). *Çevre politikası*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Girdner, E. (1998). Wasting the world: enclosure, accumulation and local environmental struggles on a global scale. *The Turkish Yearbook*, (28).
- Graeger, N.(1996). Environmental security?, *Journal of Peace Research*, 33(1), 109-116.
- Günden 21 ve Yerel Gündem 21, 10 Ocak 2018 tarihinde http://arsiv.uclg-mewa.org/doc/rio-20_GrSon.pdf adresinden erişildi.
- Enerji- çevre ve iklim değişikliği 8 Ocak 2018 tarihinde http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEnerji_-_%C3%87evre_ve_%C4%B0klim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_G%C3%9CNCEL+2017.pdf adresinden erişildi.
- Current World Population, <http://www.worldometers.info/world-population/> adresinden 15 Ocak 2018 tarihinden erişildi.
- Kadioğlu, M. (2007). İklim değişiklikleri ve etkileri: meteorolojik afetler, *TMMOB Afet Sempozyumu*.
- Karabulut, B. (2011). *Güvenlik: Küreselleşme sürecinde güvenliği yeniden düşünmek*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (2005). *Çevre politikası* (5.b). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, S. (2013). *Çevre etiği* (2.b). Ankara: Orion Kitabevi.
- Kirchner, A. (2015). Environmental security. *Fourth UNEP Global Training Programme on Environmental Law and Policy*.
- Korkmaz, M. (2014). Küresel ısınma hakkında uluslararası düzenlemeler 05.01.2018 tarihinde <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/09/Ara%C5%9F-G%C3%B6r.-Mukaddes-Korkmaz-S%C3%BCrer.pdf> adresinden erişildi.
- Levy, M. A.(1995). Is the environment a national security issue. *International Security*, 20 (2).
- Lietzmann, K., M. & Gary D. V. (1999). Environment and security in a international

- context. *Environmental Change & Security Project Report CCMS Pilot Study* (5).
- Özmen, M. T. (2009). Sera gazı, küresel ısınma ve kyoto protokolü 10.01.2018 tarihinde http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/16154_50_07.pdf adresinden erişildi.
- Schumacher, E.F. (1973). *Small is beautiful*. New York: Harper & Row Publishers.
- Soroos, M. S. (1994). Global change, environmental security and prisoner's dilemma. *Journal of Peace Research*, 31(3). 317-332.
- Thompson, M. (1998). The new world disorder: is environment security the cure. *Mountain Research and Development*, 18 (2).
- Türkeş, M. (2001). Küresel iklimin korunması, iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi ve Türkiye. *Tesisat Mühendisliği, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Süreli Teknik Yayın* (61).
- Ullman, R. H. (1983). Redefining security. *International Security*, 8(1),129-153.
- United nations framework convention on climate change 03.01.2018 tarihinde <https://unfccc.int/resource/docs/publications/handbook.pdf> adresinden erişildi.
- What is Environmental Security, Institute for Environmental Security. 12 Aralık 2017 tarihinde http://www.envirosecurity.org/activities/What_is_Environmental_Security.pdf adresinden erişildi.